

УДК 070(477.7):94

С. П. Пахоменко

МЕДІАОБРАЗ УПА У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ДОНЕЧЧИНИ

У статті проаналізовані висвітлення і оцінки Української Повстанської Армії в сучасних медіа Донецької області. Показано реакцію ЗМІ на проблему історичної оцінки УПА, роль медіа у актуалізації суспільної дискусії навколо цього явища. Продемонстровано пропагандистський характер більшості публікацій, призваних за допомогою образу УПА виконати певні ідеологічні завдання.

Ключові слова: *Українська Повстанська Армія, медіа, інформаційний простір, пропаганда, Донецщина, регіон.*

Оціночну реакцію медіа на події та явища суспільного життя не варто вважати виключно витвором пропаганди та політичним замовленням власників ЗМІ. Вона, безумовно, базується на настроях, стереотипах, установках спільноти. Більше того,

пропагандистські технології ніколи не спрацюють, якщо вони не спираються на ці установки. Тому, досліджуючи медіа-образ УПА у донецьких ЗМІ, мало вказати на їхню політичну належність. Перш за все треба з'ясувати соціокультурні особливості населення Донбасу, які становлять його регіональну ідентичність.

У концентрованому вигляді головні маркери цієї ідентичності виглядають таким чином: українсько-російська бітнічність (подвійність ідентифікації, розмитий та нечіткий кордон між українською та російською ідентичностями), домінування російської мови, індустріальний тип культури, територіальний патріотизм, щире шанування радянської минувшини та її символів, компліментарність до російської історії та держави.

Подальше тлумачення та пояснення цих стрижневих особливостей призводить до трьох головних культурних дискурсів, в межах яких здійснюються спроби пояснити регіональну ідентичність Донбасу та перспективи її розвитку.

1. Регіоноцентричний дискурс.

Донбас – це специфічний регіон України з яскраво вираженою регіональною ідентичністю. Життя в умовах української державності є новою, «стартовою» суспільною практикою, що не має аналогів в історії. Означені вище риси регіональної свідомості треба сприймати не як ворожі, а як природний продукт складного та специфічного розвитку Донбасу. Ігнорувати об'єктивність та природність цих явищ і намагатись з міркувань політичної доцільності звести історію всього суспільства до «спільного знаменника», означає ще надовго створити умови для спекуляцій на історії, що ведуть до розколу українського суспільства. Вирішення проблеми бачиться в обережному ставленні до своєрідності регіону, відмові від спроб розповсюдити тут загальну культурну матрицю, нейтралізації особливо подразнюючих маркерів (до яких, до речі слід віднести героїзацію УПА), пошук об'єднуючих чинників не в минулому, а у сучасності [1, с. 366]. Вульгаризація специфіки Донбасу призводить до закріплення у регіональній свідомості гіпертрофованого почуття регіонального патріотизму, віру у свою першість, незамінність, безапеляційну віру в те, що «Донбас годує всю Україну». Ось, наприклад, як редактор тижневика «Донецкие новости», підсумовуючи результати «помаранчевого» правління, презентує сучасні донбаські міфологеми, при цьому відверто вдаючись до маніпулювання фактами та образами. «...*Бандитский Донбасс оставался бандитским. Кормил, правда, всех регулярно и все так же сам оставался у разбитого корыта. Без бюджета, без метро, без доплат. С народом, вымирающим от онкологии и туберкулеза. А в это время переписывали историю, вычеркивали одних и вписывали других героев. Не наших героев..Мы молчали. И теперь на уроках истории наши учителя подпольно рассказывают нашим детям правду. О войне, о Сталинграде и блокаде. И просят при тестировании так не отвечать. Правда в образовании сейчас не в чести*» [2].

2. Російськоцентричний дискурс.

Донбас – це частина Великого руського світу, насильницькі навернений в українську державницьку оболонку, що назавжди залишиться для нього неприродною. Відповідно, Донбас завжди опиратиметься нав'язуванню чужих цінностей та символів. У тій державі, яка будується в Україні з 1991 р., майбутнього у Донбасу немає, а перспективи вирішення проблеми зіткнення українокультурного та російськокультурного світів полягає у кардинальній зміні вектора української державності у напрямку інтеграції з Росією, рішучій відмові від «українізації» або у автономізації регіону, аж до відділення.

3. Україноцентричний дискурс.

Донбас – русифікований край з комплексом рудиментарних радянських, чи то «совкових» уявлень та цінностей. Серед них – радянський погляд на історію, на місце російської мови в суспільному житті, а також такі якості «гомо советікус»: державний

патерналізм, беззаперечна віра у державу, накладення на неї функцій із забезпечення необхідних благ та соціальних гарантій. З іншого боку, Донбас – це регіон, де популярні сепаратистські, про-російські настрої. Регіон, який перешкоджає національному будівництву в Україні, а укра-їносвідомі сили являють собою культурно пригноблений маргінес. Вирішення проблеми Донбасу у цьому дискурсі хитається від вимоги жорсткіше проводити українізацію краю, включати його в культурне поле української держави до нещодавно озвученої радикально-розгубленої пропозиції надати Донбасу можливості відокремитися від України.

В межах означених дискурсів, за великим рахунком, і розглядаються в регіональних ЗМІ актуальні проблеми державної національно-культурної політики та історичної пам'яті.

Загалом, регіоноцентричні ЗМІ виражали стриманий скепсис не тільки щодо спроб влади реабілітувати на державному рівні діяльність УПА, а й до намагання популяризувати історію повстанського руху на Сході України. *«Такова наша страна, что Роман Шухевич не станет героем в Луганске или Донецке, а члены «Молодой Гвардии» – героями во Львове или Ивано-Франковске»* – пише інформаційний портал «ОстроВ» [3]. *«Это обречено на провал в силу другого формата культуры, в котором существуют, скажем, жители Донбасса и Крыма»* – пояснює даний факт газета «Салон Дона и Баса» [4]. Простіше та відвертіше виражає цю думку М. Литвинов з того ж видання: *«Националисты никак не поймут, что на востоке своя правда»* [5].

«Переписування історії» як головний засіб нав'язування неприйнятних регіону цінностей особливо знаходило підтвердження при характеристиці змісту шкільних підручників. *«Наши дети забывают Великую войну... Преподаватель одной из донецких гимназий попросил подобрать к 9 мая какое-нибудь стихотворении о войне. Дети выучили «Полтавскую битву» (так у автора – С. П.) и «Бородино». Что удивляться, если в учебниках истории для старшеклассников Великой Отечественной войне уделили 20 страниц, при этом на 15 страницах рассказали об ОУН-УПА и о том, как нам помогали Штаты и Франция»* [6].

Для редактора Новоазовської районної газети «Родное Приазовье» С. Шведька така ситуація не виглядає випадковою: *«Ведется целенаправленная государственная политика промывания мозгов, причем при полном попустительстве общественности. И если так пойдет дальше, то будьте уверены, что пройдет немного времени, и наши дети разрушат памятники нашим отцам, станцевав гопака на могилах солдат-освободителей»* [7]. Звертає на себе увагу така собі авторська алегорія – «гопак» – символ української традиційної народної культури (але ж ніяк не українського націоналізму) протиставляється «солдату-визволителю».

Компліментарність щодо УПА в межах регіоноцентричного дискурсу, намагання спростувати негативний імідж цього явища носили поодинокий характер і були представлені перш за все на порталі «ОстроВ». В інформативно-позитивному ключі витриманий матеріал, присвячений одному з лідерів ОУН-УПА М. Лебедю [8], а також інтерв'ю із очільником братства УПА М. Зеленчуком [9].

«ОУН-УПА была единственной вооруженной силой, которая боролась за независимое украинское государство – пише у краматорській газеті «Восточный проект» М. Колеснік і намагається за допомогою логічних співставлень спростувати міф про УПА як «фашистів» та «бандитів»: «Сам факт наличия множества НАРОДНЫХ песен про повстанцев – это один из самых железных аргументов в споре сторонников и противников признания УПА. Если повстанцы - националистические упыри, вурдалаки и головорезы, как нам много лет вдалбливала в головы коммунистическая пропаганда, то, как может народ, который от них пострадал, слагать о них такие хорошие и душевные песни? И ведь сколько лет прошло, а эти песни помнят и поют».

Утім, навіть таке сприйняття УПА підсумовується визнанням відмінності героїчного контенту історичної пам'яті Заходу та Сходу України: *«Для жителей Западной Украины УПА – «це наші хлопці», «це наші партизани». У нас свои герои – красные партизаны и подпольщики, бойцы Красной Армии. И то, что их герои и наши герои стреляли друг в друга, – это наша трагедия»* [10].

Російськоцентричний сегмент є не надто великим. Утім, це компенсується надзвичайною активністю та поширеністю таких ресурсів. Так, газета «Донецкий криж» має один із найбільших накладів в області – 53,3 тис. примірників. Вона представлена також у електронному вигляді на Донецькому комунікаційному ресурсі, який не приховує своєї симпатії до історичних прикладів самостійництва Донбасу: *«Донецкий Коммуникационный Ресурс – это пространство для всех, кто хочет узнать, чем действительно живет Донбасс, о чем думают, чем интересуются сегодня граждане региона, который в далеком 1918 году в порыве к свободе провозгласил себя Донецко-Криворожской Республикой (ДКР)»* [11]. Саме цей ресурс характеризується найбільшою частотністю згадування УПА. У середньому тричі на місяць подається матеріал, в якому УПА виступає головним об'єктом розгляду, або згадується в контексті інших подій. У всіх цих випадках негативна спрямованість статей та репортажів про УПА залишалася незмінною. Чимало таких матеріалів дублювалися на сайтах громадських організацій «Донбасская Русь», «Русский Донбасс» та «Народно-патриотический блок Донбасса», які разом із ДКР і формували російськоцентричну складову інформаційного поля.

Російськоцентричні ЗМІ стабільно виступали із жорсткою та агресивною опозицією будь-яким спробам позитивно, або нейтрально оцінити діяльність УПА. Наприклад, сам факт святкування річниці УПА в Донецьку викликає у ДКР майже огиду та водночас відчуття сорому за рідне місто, що не виявило спротиву нав'язуванню «ворожих цінностей». Такий настрій відображено навіть у заголовках репортажів *«66-я годовщина УПА: плевков в лицо города», «Донецк позорно промолчал»*.

У виразно «антинаціоналістичному» характері була витримана серія репортажів про встановлення пам'ятника жертвам ОУН-УПА у Луганську: *«В шахтерский город срочно подтянулись националисты, попытавшиеся сорвать церемонию. Но луганчане ясно дали понять непрошеным гостям, что их шахтерский город – не Львов и даже не Киев»*.

Наследников «славы УПА» деликатно, но твердо, вытолкали из сквера Молодой гвардии, чтобы те своей агрессивной демагогией не портили настроение людям» [12]. Наполегливе вживання (у двох реченнях поспіль) вислову «шахтерский город», що із стилістичної точки зору є не надто прийнятним для грамотного журналістського тексту, демонструє бажання (можливо, підсвідоме) автора цим яскравим маркером ідентичності (що ґрунтується на професійно-корпоративній символіці) відмежувати Луганськ від міст, які асоціюються із соціокультурними антагоністами Донбасу.

Дуже потужним у цій групі медіа виглядає інформаційно-публіцистичний блок з історії УПА. При чому на відміну від регіоноцентричних ЗМІ тут подано не тільки загальні роздуми на тему «переписування історії», а й досить ретельно підібрані документи та цитати з історичних досліджень, що характеризують діяльність УПА тільки з негативного боку і покликані: а) спростувати антинацистську боротьбу УПА та, навпаки, довести її ко-лаборантство; б) показати жорстокість УПА, її репресивні заходи щодо мирного населення, й особливо – національних меншин.

«Никакой борьбы с немцами оуновская УПА с таким составом и идеологией не вела и не могла вести. Более того, в приказном порядке запрещалось нарушать немецкие коммуникации, нападать на склады и части вермахта, за самовольные выступления полагался расстрел. А принимавшиеся для «благоприятного имиджа» антинемецкие декларации никто и не думал исполнять. Боролась УПА с советским

партизанским движением и занималась «очищением» этнической территории от «чуждых» элементов – поляков, евреев и своих соплеменников, не разделявших идеологию украинского национализма», – цитує ДКР російського історика О. Марчукова [13].

Україноцентричний сегмент посідає у донецькому інформаційному просторі позиції, близькі до маргінальних Газета «Донеччина» є єдиним офіційним друкованим органом, що регулярно надавав слово прихильникам ОУН-УПА. Водночас, можна побачити, що компліментарні стосовно УПА матеріали та гостра критика в бік тих, хто паплюжить, на думку їх авторів, пам'ять борців за незалежність, висловлюється не журналістами видання, а у листах читачів газети: *«Біда Східного регіону полягає в тому, що наші люди, проживши майже 20 років у незалежній Україні, досі позбавлені об'єктивної інформації про діяльність справді патріотичних українських організацій ОУН та УПА»* – пишуть члени маріупольської «Просвіти» [14].

Отже, характер оцінок регіональних особливостей Донбасу зумовлює поділ інформаційного простору на регіоноцентричний, російськоцентричний та україноцентричний сегменти, що відповідно обумовлює ставлення донецьких ЗМІ до історичних явищ та актуальних проблем сучасного національно-державного розвитку.

Артикуляція регіоноцентричними ЗМІ історичної самобутності, специфіки Донбасу як особливого соціокультурного простору спровокувала відторгнення спроб ввести образ УПА (як частини більш широкого образу «українського націоналізму») у систему цінностей регіону та коливання оцінок цих спроб від стриманого скепсису до відвертого неприйняття.

Російськоцентричні друковані ЗМІ та електронні ресурси демонстрували відкриту ворожість щодо УПА як історичного явища і у відповідному ключі формували його характеристики. УПА однозначно представлялася як пособниця німецьких нацистів, носій ідей агресивного, антиросійського українського націоналізму, який ототожнювався із фашизмом і репрезентувався у якості головного ворогу як Донбасу, так і усього «російськокультурного» світу.

Україноцентричний інформаційний сегмент, представлений у регіоні, не має значної поширеності та впливу. За оперативністю, інформативністю, якістю матеріалів він поступається ідеологічним опонентам. Спроби із позитивної точки зору розглянути історичну роль УПА, оцінити її діяльність як національно-патріотичну, звучали дисонансом домінуючій громадській думці, але робили регіональний інформаційний простір більш плюралістичним.

Список використаної літератури

1. Подибайло М. Історична минушина як фактор формування і трансформації політичної свідомості українського суспільства / М. Подибайло // Гілея. Науковий вісник : збірник наукових праць. – Вип. 22. – К., 2009. – С. 365–373.
2. Филь Р. Моя особиста «опінія» или Когда так сильно хочется власти [Электронный ресурс] / Р. Филь // Донецкие новости. – Режим доступа: <http://dnews.donetsk.ua/blogs/16/2010/02/12/89.html>.
3. Гусаков В. В Луганске прошла презентация «Очерков истории Украины»: Добро пожаловать в Малороссию? [Электронный ресурс] / В. Гусаков // ОстроВ. – Режим доступа: <http://www.ostro.org/articles/article-123786/>.
4. Миркин С. Исторические сказки апельсинового режима [Электронный ресурс] / С. Миркин // Салон Дона и Баса. – Режим доступа: <http://www.salon.donetsk.ua/rubrics/8643.php>.
5. Литвинов М. «Свобода» без инакомыслия [Электронный ресурс] / М. Литвинов // Салон Дона и Баса. – Режим доступа: <http://www.salon.donetsk.ua/rubrics/5068.php>.
6. Донецкие новости – 7-13 мая 2009. – С. 14.

7. Шведко С. Это нашей истории строки [Электронный ресурс] / С. Шведко // Родное Приазовье. – Режим доступа: http://www.rp-ua.com/articles/history/eto_nashei_istorii_stroki.html.
8. Степанко С. М. Зеленчук: УПА воювало на своїй землі, за те, що і хотіли прості люди [Електронний ресурс] / С. Степанко // ОстроВ. – Режим доступа: <http://www.ostro.org/articles/article-62078/>.
9. Степанко С. Микола Лебедь – забутий лідер [Електронний ресурс] / С. Степанко // ОстроВ. – Режим доступа: <http://www.ostro.org/articles/article-64023/>
10. Колесник Н. История всегда пишется победителями [Электронный ресурс] / Н. Колесник // Восточный проект. – Режим доступа: http://www.vp.donetsk.ua/index_culture/2005/112808.html.
11. О нас [Електронний ресурс] // Донецкий коммуникационный ресурс. – Режим доступа: <http://dkr.com.ua/about.php>.
12. Гордеева Л. Война за память [Электронный ресурс] / Л. Гордеева // Донец : коммуникационный ресурс. – Режим доступа: <http://dkr.com.ua/index.php?new=9222>.
13. Иванов А. Андрей Марчуков: Изучая историю Украины, изучаешь историю России, и наоборот / А. Иванов // Донец : коммуникационный ресурс [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dkr.com.ua/index.php?new=11582>.
14. Чому ненавидять Степана Бандеру? // Донеччина. – 2010. – №35. – 10 черв. – С. 2. Стаття надійшла до редакції 21.03.2011 р.

S. P. Pakhomenko

MEDIA-IMAGE OF UKRAINIAN REBELLION ARMY IN THE TODAY'S INFORMATIONAL SPACE OF DONETSK REGION

The article analyzes the coverage and nature of assessments of the Ukrainian Rebellion Army in the today's media of Donetsk region. It shows the reaction of the media on the issue of the historical role of URA. the participation of media in the mainstream of public discussion around this phenomenon and it demonstrates propagandistic nature of the majority of publications which are meant to accomplish the ideological issues.

Key words: *Ukrainian Insurgent Army, mass media, information space, propaganda, Donetsk region, region.*